

π. Ιωάννης Σκιαδαρέσης
Ἐπικ. Καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Τὸ Βιβλικὸ ὑπόβαθρο τῶν ἐκκλησιαστικῶν τεχνῶν
(Ναοδομίας καὶ Ὑμνογραφίας)

Εἰσαγωγικὰ

Ἡ παρούσα εἰσαγωγικὴ στὸ συνέδριό μας εἰσήγηση θὰ προσπαθήσει νὰ δείξει ὅτι, ὅπως ὅλα στὴν ἐκκλησία μας, ἔτσι καὶ οἱ τέχνες ποὺ αὐτὴ καλλιέργησε καὶ μὲ τίς ὁποῖες ἐκφράστηκε πρῶτον ριζώνουν καὶ θεμελιώνονται πρωτίστως στὴν Ἁγία Γραφή καὶ δεύτερον τροφοδοτοῦνται καὶ ὀφείλουν διαρκῶς νὰ τροφοδοτοῦνται ἀπὸ αὐτήν. Λέω πρωτίστως γιατί, ὄχι σπάνια, κάποιες ἀπὸ αὐτὲς ἀντλήσαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόκρυφη γραμματεία ποὺ, ὅπως ξέρουμε, κινεῖται μὲν στὶς παρυφῆς τῆς Γραφῆς, στὸ βαθμὸ ὅμως ποὺ ἡ Γραμματεία αὐτὴ ἀσχολεῖται, μὲ τὸ δικό της τρόπο, μὲ τὰ γεγονότα τῆς Γραφῆς καὶ ἐμπλουτίζει ποικιλοτρόπως τὴν παράδοση τῆς ἐκκλησίας μας, εἶναι πολλαπλῶς χρήσιμη.

Πρὶν μὲν στὸ θέμα μου κρίνω σκόπιμο νὰ πῶ μὲ συντομία δυὸ λόγια γενικὰ γιὰ τίς ἐκκλησιαστικὲς τέχνες στὴ λατρεία, ποὺ εἶναι τὸ θέμα τοῦ συνεδρίου μας.

Ἡ μελέτη τῶν ἐκκλησιαστικῶν τεχνῶν μᾶς πείθει:

α) ὅτι ἡ ἀνάγκη ἀνάπτυξης ἐκ μέρους τῆς ἐκκλησίας τεχνῶν, σὲ σχέση μὲ τὴ λατρεία, ἦταν αὐτονόητη, ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς κι ὅλας βήματα¹,

¹ Ἦταν ἀναγκαῖο διότι τόσο οἱ ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανοὶ ὅσον καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησία εἶχαν τὴν ἀνάγκη καὶ τὴ δικαιολογημένη «ἀπαίτηση» νὰ βροῦν σ'αὐτὴ καὶ στὴ λατρεία τῆς τὰ θετικὰ στοιχεῖα τῆς λατρείας ποὺ ἄφηναν λ.χ.λατρεία σὲ ἓνα συγκεκριμένο τόπο, λατρεία μὲ σύμβολα, μὲ ὕμνους, μὲ μουσικὴ καὶ πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ λειτουργοῦν ἀναγωγικὰ καὶ παιδευτικὰ.

β) ὅτι οἱ τέχνες αὐτές, ὅσο κι ἂν μοιάζουν νὰ εἶναι νέες², δὲν προῆλθαν ἀπὸ παρθενογένεση μέσα στὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ εἶναι ἀποτέλεσμα συνδρομῆς, ἀκόμη καὶ θύραθεν, ἐπιδράσεων³,

γ) ὅτι δὲν ἀποτελοῦν αὐτοσκοπό, ἀλλὰ λειτούργησαν - καὶ λειτουργοῦν- ὡς διάκονοι στὴ διαδικασία οἰκοδομῆς τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας⁴,

δ) ὅτι εἶναι ἀπόλυτα συμβατές μὲ τὴν ἀπαίτηση τῆς Βίβλου γιὰ πνευματικὴ λατρεία⁵,

² Ὅτι ἔπρεπε ἡ ἐκκλησία νὰ δημιουργήσῃ τις δικές της νέες τέχνες μὲ καινούργιο περιεχόμενο καὶ νέα πνοὴ εἶναι ἀπολύτως αὐτονόητο. Πρῶτον ἐξαιτίας τοῦ ἐντελῶς καινούργιου πού ἔφερε στὸν κόσμον ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου καὶ δεύτερον ἐξαιτίας τῶν ἀναβαθμισμένων ἀπαιτήσεων τῆς νέας λατρείας, προκειμένου νὰ πετύχει στὸ ἱεραποστολικό της ἔργο.

³ Βλ. τὰ σχετικὰ μὲ τὴ ζωγραφικὴ ἐνδεικτικὰ Α, Παλιούρας, Εἰσαγωγή στη Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, Ἰωάννινα, 2010² σ.21.22. Εἶναι ἀδιαμφισβήτητη γενικὰ ἡ ἐξάρτηση ἢ ὁ ἐπηρεσμιμὸς κάποιων μορφῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης (ἀρχαῖο θέατρο κ.λ.π.) ἀπὸ τὸν ἔξω τῆς γραφῆς χῶρο, δηλαδὴ τὸν ἀρχαῖο κόσμον ἑλληνικὸ καὶ μὴ. Τὴν ἐξάρτηση αὐτὴ τὴν προϋποθέτω· δὲν τὴν ἀναπτύσσω ὅμως.

⁴ Μιλᾶμε βεβαίως γιὰ ἐκκλησιαστικὲς τέχνες, πού εἶναι καρπὸς τῶν δεδομένων καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς λατρείας τῆς ἐκκλησίας καὶ ὄχι γενικὰ γιὰ τέχνες, πού κι αὐτές δὲν εἶναι ἀπορριπτές, ἀλλὰ πού δὲν ἐκφράζουν εἰδικὰ τὴν πραγματικότητα τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς στόχους τῆς τοὺς ὁποίους κυρίως πραγματώνει μέσα στὴ λατρεία καὶ διὰ τῆς λατρείας. Ἐκεῖνες οἱ τέχνες γίνονται αὐτοσκοπὸς. Προβάλλουν ἕνα ἀνθρωποκεντρικὸ, αὐτονομημένο ἰδεῶδες.

Ἀντίθετα κάθε ἐκκλησιαστικὴ τέχνη, ὅσο κι ἂν εἶναι τέχνη ἀνθρώπινη, εἶναι τέχνη λειτουργικὴ, δογματικὴ, θεολογικὴ, ἐκφράζει πρῶτιστὰ τὴν αὐτοπροσφορὰ τοῦ Θεοῦ, χωρὶς βεβαίως νὰ ἀπουσιάζει καὶ ἡ ἀπάντηση τοῦ ἀνθρώπου σ'αὐτήν. Καὶ κάτι σπουδαιότερο, δὲν συνιστοῦν ἀπλὰ ἐξωτερικὰ ἢ ὑποβοηθητικὰ στοιχεῖα τῆς λατρείας τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῆς, ἀφοῦ διακονοῦν τὰ μυστήριά της, μὲ κέντρο τὴν εὐχαριστία. Βλ. γενικὰ Κ. Καλοκύρη, Ἡ Οὐσία τῆς Ὁρθοδόξου Ἁγιογραφίας, Ἀθῆναι 1960, σ.12-47.

⁵ Οἱ ἐκκλησιαστικὲς μας τέχνες εἶναι ἔνυλες. Ἡ σχέση μας μὲ τὸ Θεὸ σπάνια δὲν ἀπαιτεῖ τὴν ὕλη ὡς ὄχημα. Μὲ ἄλλα λόγια : αὐτὴ ἡ σχέση ποτὲ δὲν καθιστᾷ περιττὴ τὴ συνδρομὴ τῆς ὕλης ἢ τῶν αἰσθήσεων, οἱ ὁποῖες λειτουργοῦν μέσα ἀπὸ τὴν ὕλη. Γιὰ ἕνα καλὸ ἀποτέλεσμα βέβαια

καὶ ε) ὅτι οἱ τέχνες αὐτὲς ἀποτυπώνουν, ἀπὸ τῆ μιᾶ τὰ ἐντὸς τῆς ἱστορίας βήματα τοῦ Θεοῦ κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴ διαδρομὴ τοῦ δικοῦ μας πνευματικοῦ βίου⁶.

Μὲ τὰ παραπάνω ὡς δεδομένα προχωρῶ τώρα στὴν εἰσήγησή μου, ἢ ὅποια θὰ προσπαθήσει νὰ ἀπαντήσῃ, πολὺ συνοπτικᾶ, στὸ ἐρώτημα : ποιὰ εἶναι ἡ σχέση δυὸ μόνο ἐκκλησιαστικῶν τεχνῶν, τῆς Ναοδομίας καὶ τῆς Ὑμνογραφίας, μὲ τὴν Ἁγία Γραφή. Ὅπως δὲ εἶναι φυσικὸ θὰ εἶμαι πολὺ ἐπιγραμματικὸς.

α) Ναοδομία

Ἀρχίζω μὲ τὴ ναοδομία, τὴν τέχνη πού μελετᾶ τὸν Χριστιανικὸ Ναὸ ἐντὸς τοῦ ὁποίου λαμβάνει χώρα ἡ λατρεία.

Στὸ ἐρώτημα πού τίθεται ὡς πρὸς τὴ σχέση τῆς τέχνης αὐτῆς μὲ τὴ Βίβλο, ἢ θέση τῆς εἰσήγησῃς εἶναι ὅτι ὅλα, ὅσα σχετίζονται μ' αὐτὴν (ἢ ἰδεολογία τοῦ Ναοῦ, ἢ δομὴ του, ὁ διάκοσμός του κ.λ.π.) ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ Βίβλο. Αὐτὴ κατ' ἀρχὰς μνημονεύει καὶ τὰ πρῶτα ἱερὰ τοῦ Ἰσραήλ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἤδη τῶν πατριαρχῶν καὶ τὰ μετέπειτα, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Ναὸ. Αὐτὰ ἀπετέλεσαν τὴν ἀφετηρία τοῦ Χριστιανικοῦ Ναοῦ.

Ἀπαριθμῶ ἐν συντομίᾳ τὰ πρῶτα-πρῶτα κύρια ἱερὰ τῆς Π. Διαθήκης:

α) Τὸ ἱερὸ παρὰ τὴν δρὺ Μαμβρῆ, ὅπου ἔλαβε χώρα ἡ φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ⁷.

αὐτῆς τῆς συνδρομῆς τῶν αἰσθήσεων ἐπιβάλλεται τὰ αἰσθητήριά μας νὰ εἶναι, ὅπως θὰ πεῖ ἡ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴ (5,14), «γυμνασμένα» καὶ ὀλοένα καθαιρούμενα.

⁶ Οἱ ἐκκλησιαστικὲς τέχνες παρακολοθοῦν καὶ ἐκφράζουν ἀπὸ τὴ μιᾶ τὸ μὲ πρωτοβουλία τοῦ Θεοῦ ἐκτυλισσόμενο ἐντὸς τῆς ἱστορίας καὶ ἐκτιθέμενο στὴ Γραφή σχέδιο τῆς Θεῆς Οἰκονομίας, ἀπὸ δημιουργίας τοῦ κόσμου ὡς τὴν ἐν Χριστῷ τελείωσή του, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἀνταπόκριση τοῦ ἀνθρώπου στὸ σχέδιο αὐτό. Συνεπῶς, οἱ ἐκκλησιαστικὲς τέχνες, σχετιζόμενες ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ διαδικασία φανέρωσης καὶ προσφορᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνταπόκρισης τοῦ ἀνθρώπου ἀντίστοιχα, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ ριζώνουν στὴ Γραφή καὶ νὰ μὴ ἐμπνέονται ἀπὸ αὐτή.

⁷ Γέν. 13,15-18 καὶ κεφ 18.

β) Τὸ θυσιαστήριον τῆς Βέερ-Σεβά (Βηρσαβεέ), τὸ ὁποῖο ἔχτισε ὁ Ἰσαάκ, μετὰ τὴν ἐμφάνισιν ἑαυτοῦ τοῦ Θεοῦ⁸.

Καὶ γ) ἡ Βαιθήλ, ὁ τόπος ὅπου ὁ Ἰακώβ, μετὰ τὸ νυκτερινὸ ὄνειρον τῆς Κλίμακας, ἔστησε τὸ λιθάρι πρὸς χρησιμοποίησιν γιὰ προσκέφαλον, ὡς ἱερὴ στήλη, χύνοντας μάλιστα στὴν κορυφὴν τῆς λάδι⁹.

Καὶ στὰ τρία αὐτὰ ἱερά τελοῦνταν θυσίαι. Ἡ ἀξία βέβαια τῶν ἱερῶν αὐτῶν ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι τὰ ἱερά αὐτὰ συνδέονται μὲ κάποια θεοφάνεια ἑαυτῶν, ἢ ὁποῖα καθηγίαζε τὴ λατρεία. Βασικὸ ἐπίσης εἶναι ὅτι στὰ ἱερά αὐτὰ οἱ τρεῖς πατριάρχες (Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ) διαλλέχθησαν προσωπικὰ μὲ τὸν Θεὸ καὶ ἀπέκτησαν ἐμπειρία τῆς ὑπαρξῆς του καὶ βεβαίωσιν γιὰ τὴ διαρκῆ ἐπέμβασίν του στὴ ζωὴ τοῦ Ἰσραήλ.

Ὅμως ἱερά, σχετιζόμενα περισσότερο μὲ τὴν ἰδεολογία τοῦ Χριστιανικοῦ Ναοῦ, εἶναι τὰ ἱερά πρὸς ἀναδείχθησαν ἀργότερα, κατὰ τὴ μακροχρόνια πορεία τοῦ Ἰσραήλ μέσα στὴν ἔρημον.

Ἐννοῶ : α) τὴ Σκηνὴν τοῦ Μαρτυρίου¹⁰. Ἀνάγεται στὸν Μωϋσῆ. Χωρίζονταν, διὰ τοῦ παραπετάσματος¹¹, στὰ Ἅγια τῶν ἁγίων καὶ στὰ Ἅγια¹². στὸ πρῶτον ἦταν τοποθετημένη ἢ Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης¹³, ἐνῶ στὸ δεύτερον ἢ Τράπεζα τῆς Προθέσεως¹⁴, ἢ ἐπτάφωτη Λυχνία¹⁵ καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος. Μπροστὰ στὴν Σκηνὴν ὑπῆρχε ἀκάλυπτος χῶρος, ὅπου βρισκόταν ὁ βωμὸς καὶ ἔμενε ὁ λαός¹⁶. Τὴ Σκηνὴν τοῦ Μαρτυρίου ἔστηνε ὁ Μωϋσῆς ὅπου κατεσκήνωνε κάθε φορὰ ὁ λαὸς στὴν πορείαν του μέσα στὴν ἔρημον. Ἐκεῖ ἔμπαινε ὁ

⁸ Γέν. 26,23-25.

⁹ Γέν.12,8. 28,10-22.

¹⁰ Ἐξ. 33,7-11.

¹¹ Ἐξ. 26,31-33.

¹² Ἐξ. 26,33.

¹³ Ἐξ. 25,10-22.

¹⁴ Ἐξ. 25,23-30.

¹⁵ Ἐξ. 25,31-40.

¹⁶ Ἐξ. 9-19.

Μωυση̄ς καὶ συνομιλοῦσε μὲ τὸν Θεὸ «ἐνώπιος ἐνωπίω» καὶ ὡς φίλος μὲ τὸ φίλο του¹⁷. Ὅση ὥρα διαρκοῦσε ἡ συνομιλία, στήλη νεφέλης¹⁸ στεκόταν στὴν εἴσοδο τῆς σκηνῆς καὶ ὁ λαὸς ἀπέξω προσκυνοῦσε¹⁹.

Καὶ β) τὴν Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης. Ἀνάγεται στὸν Μωυση̄²⁰. Ἦταν σύμβολο τῆς παρουσίας τοῦ Γιαχβέ ἀνάμεσα στὸ λαὸ του, ἀφοῦ τῆς Κιβωτοῦ προπορευόταν πάντα ἡ νεφέλη, ἡ δόξα δηλαδή τοῦ Θεοῦ²¹. Σ'αὐτὴ φυλάγονταν οἱ πλάκες τῆς Διαθήκης, ἡ χρυσὴ στάμνα μὲ τὸ μάννα καὶ ἡ ράβδος Ἀαρών. Ἐπάνω τῆς βρισκόταν τὸ ἱλαστήριο καὶ στὰ δύο ἄκρα τῆς τὰ δύο Χερουβεὶμ²². Ἡ Κιβωτὸς ἔκανε τὴν ἐμφάνισή τῆς στὴν ἔρημο καὶ μέχρι τὴν καταστροφή τοῦ 587 π.Χ. κυριαρχεῖ στὴ ζωὴ τοῦ Ἰσαήλ.

Τὰ δυὸ τελευταῖα ἱερά, ἱερά τῆς ἐρήμου, μᾶς ἐνδιαφέρουν ἰδιαίτερα γιὰτὶ σ'αὐτὰ κυρίως ἐνυπάρχουν οἱ περί Ναοῦ ἀντιλήψεις τῆς Κ. Διαθήκης. Στὴ θεολογία ποὺ συνδέεται μὲ αὐτὰ διακρίνουμε δηλαδή τὴν Καινοδιαθηκικὴ θέση ὅτι ὁ Θεὸς δὲν κατοικεῖ σὲ συγκεκριμένο καὶ μόνιμο τόπο ἢ σὲ χειροποιήτους Ναοὺς²³ καὶ συνεπῶς ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ δὲν περιορίζεται ἀποκλειστικὰ σ'αὐτὸν. Στὴ λατρεία βασικὸ δὲν εἶναι ὁ τόπος ἀλλὰ ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ ἀμετακίνητη θέληση τοῦ Θεοῦ νὰ διαλεχθεῖ μὲ τὸν λαὸ του καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ θέληση τοῦ ἀνθρώπου νὰ συναντηθεῖ μὲ τὸν Θεό.

Ὅσῳ ἀργότερα, μὲ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἑβραίων στὴ χώρα τους καὶ στὸ πλαίσιο τῆς προσπάθειάς τους νὰ δημιουργήσουν ἓνα θρησκευτικὸ σταθερὸ κέντρο, ποὺ θὰ στηρίζει τὸ ἔθνος τους, ἐδραιώθηκε ἡ ἀντίληψη ὅτι ἀπαιτεῖται μόνιμος τόπος λατρείας τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ἀρχικὰ, ἀνατολικὰ τῆς Συχέμ κοντὰ στὸ Γαριζίν, στήθηκε λίθινη στήλη ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ

¹⁷ Ἐξ. 33,11.

¹⁸ Ἀριθ. 12,5.

¹⁹ Ἐξ. 33,8-10.

²⁰ Δευτ. 10,3.

²¹ Ἀρ. 10,33-34.

²² Δευτ. 10,1-2. Βλ καὶ Ἐβ. 9,1-6.

²³ Πρξ. 17,24.

του Ναυῆ, πού ἦταν τὸ πρῶτο σταθερὸ λατρευτικὸ κέντρο τοῦ Ἰσραήλ²⁴. Ἀργότερα στὴ Σηλὼ στήθηκε ὀλόκληρο οἰκοδόμημα, πού στέγαζε τὴν Κιβωτό, ὥσπου χτίστηκε στὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Ναὸς τοῦ Σολομώντος.

Ὁ Ναὸς τοῦ Σολομώντος χτίστηκε παρὰ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ προφήτη Νάθαν, κυρίως πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Σολομῶντα, τὸν Δαυίδ, νὰ χτίσει μόνιμη κατοικία τοῦ Θεοῦ. Τὰ σχέδια τοῦ Ναοῦ, σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίον τῶν Παραλειπομένων²⁵, δόθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ καὶ προφανῶς ἀντιστοιχοῦσαν στὰ σχέδια τῆς σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου, πού κατὰ τὴ διήγηση τῆς Ἐξόδου²⁶, δόθηκαν ἐπίσης ἀπὸ τὸν Θεό. Εἶναι βασικὸ νὰ ποῦμε ἐδῶ ὅτι ὁ Ναὸς αὐτὸς ἐνσωματώνει, ἐν πολλοῖς, τὴν ἰδεολογία καὶ πάντως ὅλα τὰ λατρευτικὰ μοτίβα-ἀντικείμενα τῶν, πρὶν ἀπὸ αὐτὸν, ἱερῶν τῆς Ἐρήμου.

Αὐτὰ, μὲ πολὺ συντομία, γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἱερῶν τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ καὶ τοῦ Ναοῦ. Ἀπὸ αὐτὴν προκύπτει ὅτι ἡ Βίβλος προβάλλει τὴν ἀνάγκη ὑπαρξῆς εἰδικοῦ τόπου γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, κάτι ἄλλωστε πού ἀποτελεῖ πανθησκευιακὴ ἀπαίτηση.

Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι καὶ ἡ πρώτη αὐτονόητη σχέση τῆς Χριστιανικῆς Ναοδομίας μὲ τὴ Βίβλο: ἡ τέχνη τῆς Ναοδομίας δικαιώνεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Βίβλο καὶ μάλιστα τὴν Π. Διαθήκη, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ καὶ συγκατατίθεται γιὰ τὴν ἀνάγκη ὑπαρξῆς εἰδικοῦ τόπου λατρείας τοῦ Θεοῦ. Δὲν εἶναι τέχνη πού γενιέται καὶ ἀναπτύσσεται ἐρήμην τῆς Βίβλου.

Πέραν αὐτοῦ εἶναι οὐσιαστικὸ στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ δοῦμε τι ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴ περὶ τῶν ἱερῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Ναοῦ ἀφ' ἑτέρου ἀντίληψη κληρονομεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ναοδομία α) σὲ

²⁴ Στὸ βιβλίον τοῦ Δ. Καϊμάκη *Ὁ Ναὸς τοῦ Σολομῶντα*, Θεσσαλονίκη, 1990, μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς ἀναλυτικὰ γιὰ τὰ δυὸ αὐτὰ ἱερά τοῦ Ἰσραήλ, ἰδίως στὶς σελίδες 15-26. Γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἱερῶν τοῦ Ἰσραήλ μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς γενικὰ στὸν J. Brighth, *A History of Israel*, Philadelphia, USA 1981.

²⁵ Α' Παραλ. 28,11έξ.

²⁶ Ἐξ. Κεφ 28-29.

σχέση με τὴν ἰδεολογία τοῦ Χριστιανικοῦ Ναοῦ καὶ β) σὲ σχέση με τὴ δομὴ του.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο, τὴν ὑποκείμενη τοῦ Χριστιανικοῦ Ναοῦ ἰδεολογία, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ παρακάτω, λέμε γενικὰ ὅτι αὐτὴ εἶναι συγγενὴς με τὴν ἰδεολογία τῶν μετακινούμενων ἱερῶν τῆς ἐρήμου, ὅπου τὰ ἱερά δὲν συνδέονται ἀποκλειστικὰ με ἓνα τόπο, ἀλλὰ παρακολουθοῦν καὶ ὁδηγοῦν τὴν πορεία τοῦ λαοῦ. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερο, τὸ τί δηλαδὴ κληρονομεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ναοδομία, με βάση τὰ βιβλικὰ δεδομένα, ἀπὸ τὴ δομὴ τοῦ Ναοῦ λέμε, με κάθε συντομία, τὰ ἑξῆς:

Ἀρχίζω πρῶτα με ἐπισήμανση τῶν στοιχείων ποὺ σχετίζονται με τὴν ὅλη δομὴ τοῦ Ναοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ Ναοδομία

α) κληρονόμησε τὴν πρὸς Ἀνατολὰς κατεύθυνση τοῦ Ναοῦ²⁷.

β) τὴ διαίρεση τοῦ Ναοῦ σὲ τρία μέρη (νάρθηκα-κυρίως Ναὸ, Ἱερὸ) καὶ τὴ συνήθη διαίρεση σὲ ὀριζόντια κλήτη. Αὐτὴ ἡ τριμερὴς διαίρεση προφανῶς ἀντιστοιχεῖ στὴ διαίρεση τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομώντα σὲ Πρόναο, Κυρίως Ναὸ καὶ ἄδυτο²⁸, ὅπως ἦταν, κατὰ τὴν περιγραφή τοῦ P, διηρημένη καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου²⁹.

γ) κληρονόμησε ἐπὶ μέρους ἐξαρτήματα ἢ λατρευτικὰ ἀντικείμενα, ἀκόμη καὶ αὐτὴ τὴν ταξιθέτησή τους ἐντὸς τοῦ Ναοῦ :

²⁷ «Διὰ τὸ τὸν νοητὸν Ἥλιον διαισούνης Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐπὶ γῆς φανῆναι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς ἀνατολῆς τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, κατὰ τὸν προφήτην τὸν λέγοντα· «Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῶ». Καὶ πάλιν· «Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς». Γερμανοῦ, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ μυστικῆς θεωρίας. Ἡ Ἐκκλησία, Συβολισμὸς ἱερῶν κατασκευῶν, ἀντικειμένων καὶ τινων παραστάσεων .P.G. 98, 399. Βλ. ὁ ναὸς δὲον νὰ εἶναι «κατὰ ἀνατολὰς τετραμμένος». Ἐκ τῶν Διαταγῶν τῶν ἀγίων ἀποστόλων ΒΕΠΕΣ, τ. 2. σελ. 52κ.λ.π.

²⁸ Βλ. τὴν περιγραφή τοῦ Ναοῦ στὸ Γ' Βασ. 6,2-34.

²⁹ Βλ. Δ. Καϊμάκη, ὅ.π. σ.19.

i) τὴν ἁγία τράπεζα, τὸ ἱερότερο μέρος τοῦ χριστιανικοῦ Ναοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας φυλάσσεται ὀλοχρονίς τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, μπορεῖ νὰ ἀντιστοιχιθεῖ μὲ τὴν Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης, ποὺ βρισκόταν στὸ ἄδυτο τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομώντα³⁰ καὶ ἦταν τὸ σύμβολο τῆς διαρκοῦς παρουσίας τοῦ Γιαχβέ στὸ Ναό. Στὸ χριστιανισμὸ βεβαίως ὁ συμβολισμὸς τῆς ἁγίας τράπεζας ἀλλάζει. «Ἡ ἁγία τράπεζα ἔστιν ἀντὶ τοῦ τόπου τῆς ταφῆς, ἐν ἣ ἐτέθη ὁ Χριστός, ἐν ἣ πρόκειται ὁ ἀληθινὸς καὶ οὐράνιος ἄρτος... ἔστι δὲ καὶ θρόνος ἢ αὐτὴ, ἐν ᾧ ὁ ἐπουράνιος Θεός, ὁ ἐπὶ τῶν Χερουβίμ ἐποχούμενος, σωματωθεὶς ἐπανεπαύσατο...προετυπώθη δὲ ἐν τῇ νομικῇ τραπέζῃ, ἐνθα ἦν τὸ μάννα, ὃ ἔστι Χριστός, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς...Ἀλλὰ διὰ τὸ ἐν συντομίᾳ ἐμφέρεσθαι τὴν σταύρωσιν, καὶ τὴν ταφήν, καὶ τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τέτακται»³¹.

ii) τὰ δύο ἑξαπτέρυγα, μὲ τὴν ἀγγελικὴ μορφή καὶ τὴ θέση τους πίσω ἀπὸ τὴν ἁγία τράπεζα τοῦ χριστιανικοῦ Ναοῦ, ἀντιστοιχοῦν στὰ χερουβίμ μὲ τὴ μορφή ἀγγέλου ἢ φτερωτοῦ ἀνθρώπου ποὺ σκέπαζαν τὴν Κιβωτό³², εἴτε ὅταν αὐτὴ μετεκινεῖτο στὴν ἔρημο εἴτε ὅταν τοποθετήθηκε, χωρὶς νὰ μετακινηθεῖ ἕκτοτε, στὸ Ναὸ τοῦ Σολομώντα.

καὶ iii) -ἄς τὸ προσέξουμε παρακαλῶ αὐτό- ὁ σταυρός καὶ ἡ μόνιμη θέση του στὸ ἱερὸ τῶν Ναῶν μας ἀνακαλεῖ τὸν Χάλκινο ὄφι³³, τὴν προτύπωσή του δηλαδή, ὁ ὁποῖος βρισκόταν μᾶλλον μεσα στὸ ἄδυτο³⁴ καὶ ὄχι, ὅπως θέλουν κάποιοι ἐρμηνευτές³⁵, στὴν αὐλή τοῦ Ναοῦ.

δ) κληρονομεῖ ἐπίσης ὁ Χριστιανικὸς Ναὸς τὴ χρήση ἄλλων ἐξαρτημάτων –σκευῶν ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὴ λατρεία μας, ὅπως τὴν ἁγία πρόθεση, ποὺ προφανῶς ἔλκει τὴν

³⁰ Δ. Καϊμάκη, ὁ.π. σ.52.

³¹ Γερμανοῦ. *Ἡ ἐκκλησία...ὁ π* P. G. 98,388-389.

³² Ἐβρ. 9,5.

³³ Ἀριθ. 21,8. Α Βασ.18,4. Ἰω.3,14.

³⁴ H. Gressman, *Moses und seine Zeit*, Göttingen 1913, σ. 89 καὶ 459. (Παραπομπὴ ἀπὸ Δ. Καϊμάκη).

³⁵ Βλ. R. Kittel, *Geschichte des Volkes Israel*, τ. I, Sttytgart 1923⁵⁻⁶.

καταγωγή της ἀπὸ τὴν τράπεζα τῆς προθέσεως, πάνω στὴν ὁποία τοποθετοῦσαν οἱ ἱερεῖς τοὺς δώδεκα ἄρτους, τοὺς ὁποίους ἄλλαζαν κάθε Σάββατο³⁶. Δὲν ἀναφέρω ἄλλα ἐπὶ μέρους στοιχεῖα ἢ σκεύη, ὅπως: λαμπάδες (θυμηθῆτε τὴν ἐπτάφωτη Λυχνία), θυμιατήρια, θυμιάματα κ.λ.π. πὺν προφανῶς ἔλκουν τὴν καταγωγή τους καὶ αὐτὰ ἀπὸ τὴ Ναοδομία τῆς Π.Διαθήκης καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν χρειάζεται νὰ γίνεῖ τῶρα εἰδικὸς λόγος..

δ) ἓνα τελευταῖο ὅμως στοιχεῖο τοῦ Χριστιανικοῦ ναοῦ πὺν συνήθως παραλείπουμε νὰ ἀνάγουμε στὰ δεδομένα τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομῶντα εἶναι ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὸν ἐσωτερικὸ διάκοσμο. Ὅπως οἱ Χριστιανικοὶ Ναοί, ἔτσι καὶ ὁ Ναὸς τοῦ Σολομῶντα εἶχε πλούσιο διάκοσμο. Μάλιστα δίπλα στὰ δένδρα, συνήθως φοίνικες, πὺν στόλιζαν τοὺς τοίχους καὶ τὶς πόρτες τοῦ κυρίως Ναοῦ καὶ τοῦ ἀδύτου, ὑπῆρχαν ἀνάγλυφες παραστάσεις χερουβίμ, μορφές δηλαδὴ ἀγγελοειδεῖς ἢ ἀνθρωποειδεῖς³⁷, πέραν ἐκείνων πὺν κάλυπταν τὴν Κιβωτό.

Ὅλα τὰ προηγούμενα πείθουν ὅτι πάρα πολλὰ στοιχεῖα, ὄχι ὅμως ὅλα, τῆς Χριστιανικῆς Ναοδομίας, ἀνάγουν στὸ Ναὸ τοῦ Σολομῶντα, τὸν Ναὸ τῆς Βίβλου.

Αὐτὰ μὲ πολὺ συντομία ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς Π. Διαθήκης.

Ὡς πρὸς τὴ συμβολὴ τῆς Κ. Διαθήκης στὴ χριστιανικὴ Ναοδομία θὰ πρέπει, μὲ μεγαλύτερη συντομία, νὰ σημειώσουμε τὰ ἑξῆς:

Τὸ πρῶτο καὶ γενικὸ πὺν σημειώνουμε εἶναι ὅτι ἡ Κ. Διαθήκη δὲν ἀρνεῖται τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀνάγκη τοῦ Ναοῦ. Δὲν τὴν ἀρνήθηκε οὔτε ὁ Κύριος³⁸ οὔτε οἱ Ἀπόστολοι³⁹ οὔτε οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ⁴⁰. Ἡ κριτικὴ πὺν ἡ Κ. Διαθήκη ἀσκεῖ κατὰ τῆς Νομικῆς λατρείας καὶ τοῦ Ναοῦ δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἀνάγκη

³⁶ Δ. Καίμακη, ὅ.π. σ. 54.

³⁷ Δ. Καίμακη, ὅ.π. 1990, 53.

³⁸ Λκ. 2,49.κ.π.ά.

³⁹ Λκ. 24,53. Πρξ.3,1.κ.λ.π.

⁴⁰ Πρξ. 2,46.

ὑπαρξης Ναοῦ ἢ Συναγωγῆς. Ἡ κριτικὴ ἀφορᾶ στὴν ἰουδαϊκὴ ἀποψη ὅτι ὁ Θεὸς κατοικεῖ, ἄρα λατρεύεται ἀποκλειστικᾶ, σὲ ἓνα τόπο (Ναὸ ἢ ὄρος Γαριζὶν⁴¹) καὶ κυρίως στὸν τρόπο τῆς λατρείας, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ εἶναι ἐν Χριστῷ⁴². Θυμηθεῖτε, γιὰ νὰ μνημονεύσω μόνο δυὸ περιπτώσεις αὐστηρῆς κριτικῆς στὸ Ναό, τὸ λόγο τοῦ Χριστοῦ στὸν Ναθαναήλ «ἀπ’ ἄρτι ὄψεσθε τον οὐρανὸν ἀνεωγότα καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ἀναβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου⁴³» ἢ τὰ περὶ καταλύσεως τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς ἐκ νέου οἰκοδόμησής του ἐντὸς τριημέρου⁴⁴. Καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς περιπτώσεις δείχνουν σαφῶς ὅτι, γιὰ τὴν Κ. Διαθήκη, ὁ Χριστὸς, εἶναι πιά ὁ τόπος φανέρωσης τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον καὶ συνεπῶς ὁ τόπος συνάντησης καὶ καταλλαγῆς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ὁ γεωγραφικὸς χῶρος δὲν εἶναι παρὰ ἀπλᾶ ὁ τόπος σύναξης τοῦ λαοῦ «ἐπὶ τὸ αὐτό⁴⁵» εἰς τὸ «κλᾶσαι ἄρτον⁴⁶», σύναξης ὡς σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐκκλησίας, ἢ ὁποία σημαίνεται, πραγματοποιεῖται καὶ αἰσθητοποιεῖται στὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας. Τὸ βάρος πέφτει λοιπὸν στὸ γεγονὸς τῆς σύναξης στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ σὲ ἓνα τόπο καὶ ὄχι αὐτὸς καθ’ ἑαυτὸν ὁ γεωγραφικὸς τόπος, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ εἶναι, στὰ χρόνια τῆς Κ. Διαθήκης καὶ μιὰ εὐρύχωρη οἰκία, ἢ ὁποία θὰ λειτουργήσῃ ὡς «κατ’ οἶκον ἐκκλησία»⁴⁷, (Μαρία, μητέρα τοῦ Μάρκου⁴⁸, Ακίλα καὶ Πρίσκιλας⁴⁹, Νύμφαν⁵⁰ Φιλήμονα⁵¹, πιθανῶς Λυδίας⁵² κ.λ.π.) ὡς χῶρος δηλαδὴ σύναξης τοῦ λαοῦ γιὰ τέλεση τῆς εὐχαριστίας, πρᾶγμα ποὺ κάνει τὸ λαὸ αὐτὸ, ἐκκλησία.

⁴¹ Ἰω. 4,20.

⁴² Ἰω. 4,23.24.

⁴³ Ἰω.1,51.

⁴⁴ Μκ. 11,15-17 Μθ.21,12-13 Λκ.19,45-47. Ἰω.2,13-22.

⁴⁵ Α' Κορ. 11,20.

⁴⁶ Πρξ, 20,7.

⁴⁷ Βλ. Κ. Καλοκύρη, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Χριστιανικὴν καὶ Βυζαντινὴν Ἀρχαιολογίαν. (Ἡ Τέχνη Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως)*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 35.

⁴⁸ Πρξ. 12,12.

⁴⁹ Ρωμ.16,5. Πρξ 18,2.3.

⁵⁰ Κολ. 4,15.

⁵¹ Φιλμ. στ. 1.2

⁵² Πρξ. 16,15.40.

Στήν Κ. Διαθήκη συντελεῖται συνεπῶς ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν περὶ Ναοῦ, ὡς ἀποκλειστικοῦ τόπου κατοικίας καὶ φανέρωσης τοῦ Θεοῦ ἀντίληψη, στήν πίστη ὅτι ὁ Ναός, ὅπως ἄλλωστε καὶ κάθε τόπος, παίρνει ἀξία καὶ νόημα ὅταν συνάγεται σ' αὐτὸν ἡ ἐκκλησία πρωτίστως γιὰ τὴν κλάση τοῦ ἄρτου καὶ δυνάμει αὐτῆς γιὰ ὅλες τὶς λατρευτικὲς τῆς πράξεις. Ἄλλωστε, δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Ναός, σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα τῆς μετωνυμίας, καλεῖται στήν ἐν Χριστῷ πραγματικότητα ἐκκλησία.

Συνεπῶς ὅλη ἡ γῆ καὶ ὅλο τὸ σύμπαν, σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς Κ. Διαθήκης, ἔγινε «ἐν Χριστῷ», ναός. Συναφῆ πρὸς τὰ παραπάνω εἶναι καὶ τὰ δεδομένα τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκάλυψης. Ὁ συγγραφέας τῆς ἀπὸ τῆ μιᾶ δὲν ἀναιρεῖ οὔτε τὴν ἰδέα οὔτε τὶς συνιστώσες τοῦ ἐπίγειου Ναοῦ, γι' αὐτὸ καὶ κατανοεῖ τὴν οὐράνια πραγματικότητα ὡς ἀσίγητη συμπαντικὴ -κοσμικὴ λειτουργία μὲ πολλές ἀντιστοιχίες σὲ λατρευτικὲς πράξεις τῶν Ἰουδαίων μέσα στὸ Ναὸ τους⁵³. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὑπερβαίνει τὴν ἰουδαϊκὴ ἰδεολογία περὶ Ναοῦ, ὡς συγκεκριμένου χώρου φανέρωσης καὶ λατρείας τοῦ Θεοῦ, ὁραματιζόμενος καὶ συλλαμβάνοντας τὴν ἐσχατολογικὴ πραγματικότητα, πού ἔρχεται στὴ γῆ, ὡς πόλη-Ναὸ καὶ μάλιστα ὡς κύβο, ὅπως ἦταν τὸ ἄδυτο τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομῶντα⁵⁴. Ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλης δὲν ὑπάρχει Ναός⁵⁵. Εἶναι ὅλη, ἐξαιτίας τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, Ναός. Ὑπάρχει ὅμως ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἀρνίου⁵⁶, ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας του, τὰ μέλη τῆς ὁποίας εἶναι ἱερεῖς «τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ⁵⁷».

⁵³ Βλ. ἐργασία μας «Ἐκκλησία, λατρεία καὶ εὐχαριστία στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη» στὸ *Ἀποκαλύψεως Ἐξηγητικόν. Ἑρμηνευτικὰ καὶ θεολογικὰ μελετήματα στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 181-183.

⁵⁴ Βλ. ἐργασία μας «Τὸ ἐσχατολογικὸ ὄραμα τῆς Ἀποκάλυψης γιὰ τὸν ἄνθρωπο σὲ σχέση μὲ τὸ περιβάλλον του. (Σχόλιο στὸ Ἀποκ. 21-22,1-5) στὸ *Ἀποκαλύψεως Ἐξηγητικόν....ὁ.π.* 349-375, κυρίως 370-372.

⁵⁵ Ἀποκ. 21,22.

⁵⁶ Ἀποκ. 22,1.

⁵⁷ Ἀποκ. 5,10

Ὅμως, ὡς τότε, ἐνόσω ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ζεῖ ἐντός της ἱστορίας, χρειάζεται τὸ σύμβολο Ναός. Γί' αὐτὸ καὶ «ὁ κόσμος κτίζουν ἐκκλησιές» γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ δεῦτερο σχῆμα. Ἐχτισε καὶ χτίζει ναοὺς γιὰ νὰ θυμᾶται καὶ νὰ τιμᾶ τοὺς βασικοὺς σταθμοὺς τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, ὅπως αὐτοὶ προδιαγράφηκαν στὴν Π. Διαθήκη καὶ πραγματώθηκαν στὴν Καινή. Ἐχτισε καὶ χτίζει ναοὺς γιὰ τὰ ἱερά πρόσωπα τῆς Βίβλου πού διακόνησαν τὸ σχέδιο τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Ἐχτισε καὶ χτίζει ναοὺς στοὺς τόπους στοὺς ὁποίους ἔλαβαν χώρα τὰ Βιβλικὰ γεγονότα πού ἐντάσσονται στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ κ.ο.κ.

Ἀξίζει νὰ ποῦμε ἐδῶ ὅτι χτίζει ἔτσι τοὺς Ναοὺς του ὥστε νὰ ἐνσαρκώνουν μὲν τὴν παλαιοδιαθηκικὴ προῖστορία-σκιά · νὰ σφραγίζονται ὅμως μὲ τὴν καινοδιαθηκικὴ πραγματικότητα. Γί'αὐτὸ καὶ βλέπουμε πῶς ὅλα στὸ Ναό μας, ἡ ἐξωτερικὴ του μορφή καὶ ἐσωτερικὰ ὁ χῶρος του παραπέμπουν στὰ ἐν Χριστῷ γεγονότα. Ἐξωτερικὰ φτάνει ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου νὰ διαμορφώσει ἀκόμη καὶ ρυθμὸ, τὸν σταυρικὸ ἢ σταυροειδῆ στὶς ποικίλες του μορφές⁵⁸. Ἐσωτερικὰ δὲν ὑπάρχει ἐξάρτημα ἢ λατρευτικὸ ἀντικείμενο πού νὰ μὴ ἀνακαλεῖ εἴτε τὴ διδασκαλία εἴτε τοὺς βασικοὺς σταθμοὺς τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἄμβωνας λ.χ. τὴ διδασκαλία του⁵⁹, ἡ πρόθεση τὴ σταύρωσή του⁶⁰, ἡ ἁγία Τράπεζα τὴν ταφή του⁶¹, κ.ο.κ.

Ἐκεῖ ὅμως πού ἡ προσφορὰ τῆς Κ. Διαθήκης στὴν Χριστιανικὴ Ναοδομία εἶναι καταλυτικὴ, ὅπως ἤδη τὸ

⁵⁸ Ὁ Κ. Καλοκύρης θὰ γράψει «Εἰς τὸ σταυρικὸν σχῆμα, τὸ «ἀντιτυποῦν» τὴν θεῖαν οἰκονομίαν, -σχῆμα τὸ ὁποῖον θὰ κυριαρχήσῃ μετὰ ταῦτα εἰς τοὺς λεγόμενους σταυρικοὺς, σταυροειδεῖς βυζαντινοὺς καὶ σταυρεπιστέγους ναοὺς-περικλείεται, συμβολικῶς ὅλος ὁ κόσμος». Εἰσαγωγή...Θεσσαλονίκη 1970, σ. 31.32.

⁵⁹ «...Ὁ ἄμβων ἐστὶν ἐμφαίνων τὸ σχῆμα τοῦ λίθου τοῦ ἁγίου μνήματος, ὃν ὁ ἄγγελος ἀποκλύσας ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνήματος, ἀνεβόα τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ταῖς μυροφόροις». Γερμανὸς, Ἡ ἐκκλησία... ..ὀ.π. Ρ. G. 98, 392..

⁶⁰ Εἶναι ἐνδεικτικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν πρόθεση, πού σήμερα ὑπάρχει μέσα στὸ Ἱερό, ζωγραφίζεται ἡ ἄκρα ταπείνωση.

⁶¹«...Ἐστὶν δὲ ἡ ἁγία Τράπεζα κατὰ μίμησιν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Χριστοῦ». Γερμανοῦ, Ἡ ἐκκλησία... ..ὀ.π. Ρ. G. 98, 420.

ὑπογραμμίσαμε καὶ πιὸ πάνω, εἶναι ὅτι διαμόρφωσε τὴ θέση ὅτι σκοπὸς τοῦ Ναοῦ δὲν εἶναι νὰ ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸ τόπο κατοικίας ἢ ἀπλὰ «οἶκο προσευχῆς» ἀλλὰ ὄρατό χωρὸ ὅπου ἐκκλησιοποιεῖται «ἐν Χριστῶ» ὁ ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ καὶ ὅλα ἐντὸς τοῦ Ναοῦ εἶναι ἔτσι προσαρμοσμένα ὥστε νὰ διακονοῦν τὴν τέλεση τῶν μυστηρίων, μὲ κέντρο τὴν εὐχαριστία, τὴν κατ' ἐξοχὴν πράξη τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὅποια, ἀνακφαλαιώνει ὅλον τὸν Χριστὸ καὶ, ὅπως εἶπαμε, ἐκκλησιοποιεῖ τὸν κόσμο. Ὁ Ναὸς λοιπὸν, μὲ τὴ συμβολὴ τῆς Κ. Διαθήκης, διακονεῖ πρωτίστως τὴν ὑψιστὴ προοπτικὴ τοῦ ἀνθρώπου : τὴν ἔνταξή του, παραμονὴ του καὶ προκοπὴ του ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

β) Ὑμνογραφία

Περνῶ τώρα στὴν τέχνη τῆς ὑμνογραφίας, ποὺ εἶναι ἡ τέχνη ἀπόδοσης, μέσα ἀπὸ τὴν ποίηση, λατρείας καὶ τιμῆς στὸν Θεὸ, γι' αὐτὸ ποὺ εἶναι καὶ γιὰ τὶς σῶζουσες πρὸς τὸν κόσμο ἐνεργειές του, τὶς ὁποῖες ἱστορεῖ ἡ Γραφή, μέσο ἔκφρασης τῆς πίστεως καὶ τοῦ δόγματος τῆς ἐκκλησίας, μέσο ἀπόδοσης τιμῆς σὲ ἱερά πρόσωπα ποὺ διακόνησαν τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ καὶ τέλος μέσο διδασκαλίας τῶν πιστῶν.

Καὶ αὐτὴ ἡ τέχνη ἔχει τὴ Γραφὴ ὡς ἀφετηρία της καὶ κύρια πηγὴ ἔμπνευσῆς της, γιὰτὶ εἶναι τέχνη τοῦ λόγου ὡς ἀπάντηση σὲ ἓνα ὀμιλοῦντα καὶ διαλεγόμενο Θεό, ὅπως τὸν προβάλλει ἡ Γραφή. Μὲ ἄλλα λόγια, ὅπως ὁ Θεὸς, ἂν καὶ προβάλλεται ὡς ὁ ἀπόλυτος κύριος τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι τελικὰ ὁ μονολογῶν δεσπότης, ἔτσι καὶ ἡ κτίση ὅλη καὶ πρωτίστως τὰ ἔνλογα ὄντα δὲν συνιστοῦν δουλικῶς σιωπῶσα δημιουργία, πάνω στὴν ὁποία ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ ὡς ἀπόλυτος μονάρχης. Ὁ κόσμος ὅλος, ἀνταποκρινόμενος στὸν ὀμιλοῦντα Θεό καὶ ἀπολαμβάνοντας τὴν ἀποκαλυπτόμενη δόξα του, δοξολογεῖ (ἀκφράζει τὴ γνώμη του) καὶ δοξάζει (ἀπονέμει δόξα) στὸν Θεό.

Ἀπὸ τὴ Γραφὴ, κατ' ἀρχὰς, ξεκινᾷ τὸ ὑμνεῖν καὶ ὑμνογραφεῖν. Ἀρκεῖ νὰ θυμηθεῖ κανεὶς ἀπὸ τὴν Π. Διαθήκη,

ἐκτὸς ἀπὸ τούτων ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ, ποὺ πολλοὶ ψάλλονταν στὸ Ναὸ σὲ διάφορες γιορτὲς τῶν Ἑβραίων, τίς δύο ᾠδὲς τοῦ Μωϋσῆ⁶² τὴν προσευχὴ τῆς Ἄννας, μητέρας τοῦ Σαμουήλ⁶³, τὴν ᾠδὴ τοῦ Ἡσαΐα⁶⁴, τὴν προσευχὴ Μανασῆ⁶⁵, τὴν προσευχὴ τοῦ Ἰωνᾶ⁶⁶, τὴν προσευχὴ τοῦ Ἐζεκίου⁶⁷, τὴν προσευχὴ τοῦ Ἀζαρίου⁶⁸, τὴν προσευχὴ τῶν τριῶν παίδων⁶⁹. Ὅλες οἱ παραπάνω ᾠδὲς ἢ προσευχὲς, ποὺ ἦταν ἐν χρῆσει στὴ λατρεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εἶναι ἀκόμη σὲ χρῆση στὴν ἐκκλησία μας⁷⁰.

Ἀπὸ τὴν Κ. Διαθήκη, πάλι βεβαιωνόμαστε ὅτι ἡ ὑμνωδία τοῦ Θεοῦ ἦταν στὶς πράξεις ποὺ ἔκανε ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι. Θυμηθεῖτε τὴν ὑμνώδηση τοῦ μικροῦ καὶ τοῦ μεγάλου Χιλέλ, τὸ βράδυ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου⁷¹, τὴν ὑμνωδία ποὺ ἀνέπεμψαν στὴ Φυλακὴ τῶν Φιλιππῶν ὁ Παῦλος καὶ ὁ Σίλλας⁷², τὴν προτροπὴ τοῦ Παύλου στοὺς Ἐφεσίους «λαλοῦντες ἑαυτοῖς [ἐν] ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ κυρίῳ⁷³» ἢ στοὺς Κορινθίους⁷⁴ ἢ τὴν προτροπὴ τοῦ Ἰακώβου «εὐφημεῖ τις ψαλλέτω⁷⁵». Ἐπειτα καὶ ἡ ὑμνογραφία εἶναι ἤδη

⁶² Ἐξ. 15, 1-15 καὶ Δευτ. 32,1-43.

⁶³ Α' Βασ. 3,1-10.

⁶⁴ Ἡσ. 26,9-17,

⁶⁵ Β' Παραλ. 23,

⁶⁶ Ἰω. 23,10,

⁶⁷ Ἡσ. 38,10-12

⁶⁸ Δαν. 3,28-45

⁶⁹ Δαν. 3,52-88

⁷⁰ Ὁ ἐν λόγῳ κατάλογος εἶναι ὁ πρῶτος χριστιανικὸς κατάλογος ποὺ μᾶς διασώθηκε μὲ ὕμνους καὶ προσευχὲς καὶ παρατίθεται στὸν Ἀλεξανδρινὸ κώδικα τῆς μετάφρασης τῶν Ο'.

⁷¹ Μκ 14,26. Μθ 26,30.. Πρόκειται γιὰ τὸ μικρὸ ἀλληλούϊα (ψαλμ.113 καὶ 114) καὶ τὸ μέγαλο ἀλληλούϊα (ψαλμ.115 ἕως τὸν ψαλμ.118). Γιὰ περισσότερα βλ. Ἰ Καραβιδόπουλου, Τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον, Θεσσαλονίκη σ. 444.

⁷² Πρξ. 16,25.

⁷³ Ἐφ. 5,19. Κολ 3,16.

⁷⁴ Α' Κορ. 14,26.

⁷⁵ Ἰακ. 5,13.

γεγονός στην Κ. Διαθήκη γιατί ὀπισθεν τῆς Κ. Διαθήκης ὑπάρχει ἕνας λαός, ἡ ἐκκλησία, ἡ ὁποία πρῶτα λατρεύει τὸν Κύριό της καὶ μετὰ ἀναπτύσσει τὴ θεολογία της. Ἐκτὸς ἀπο τὴν ὠδή τῆς Ἐλισάβετ⁷⁶, τὴν ὠδή τοῦ Ζαχαρία⁷⁷, τὸ μεγαλυνάριο τῆς Θεοτόκου⁷⁸, τὴν ὠδή τοῦ Συμεών⁷⁹, καὶ τὸν ἀγγελικὸ ὕμνο τῆς γέννησης «δόξα ἐν ὑψίστοις θεῶ...»⁸⁰ ποὺ συγκροτήθηκαν ἀπὸ παλαιοδιαθικικὲς ψαλμικὲς κατὰ τὸ πλεῖστον φράσεις (Cento) ἢ Κ. Διαθήκη διασώζει καὶ ἄλλους ὕμνους. Νὰ μνημονεύσουμε μερικούς, ποὺ ἡ διεθνὴς ἔρευνα δικαίως χαρακτήρισε, ἐφαρμόζοντας σταθερὰ κριτήρια τόσο μορφῆς ὅσο καὶ περιεχομένου⁸¹, ὡς ὕμνους⁸². Ἀναφέρω τὸν ὕμνο τοῦ Λόγου στὸν πρόλογο τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου⁸³, ὕμνους ποὺ συναντᾶμε στὶς ἐπιστολές, ὅπως Φιλιππησίους⁸⁴, Ἐφεσίους⁸⁵, Κολοσσαεῖς⁸⁶, Α' πρὸς Τιμόθεον⁸⁷, Α' Πέτρου⁸⁸, Ἐβραίους.⁸⁹ καὶ τέλος ἕνα σημαντικὸ ἀριθμὸ ὕμνων, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ὁ τρισάγιος ὕμνος τοῦ Ἡσαΐα⁹⁰, στὸ βιβλίον τῆς Ἀποκάλυψης, ἕνα βιβλίον ποὺ δίνει πολὺ χῶρο στὴ λατρεία, στοὺς ὕμνους⁹¹ καὶ τὴ μουσικὴ, ἐνόργανη καὶ φωνητικὴ⁹².

⁷⁶ Λκ. 1,42.

⁷⁷ Λκ. 1,68-79.

⁷⁸ Λκ. 1,46-54.

⁷⁹ Λκ. 2,29-32.

⁸⁰ Λκ. 2,14.

⁸¹Βλ. τὴν ἐργασία μας *Λειτουργικὲς Σκηνὲς καὶ ὕμνοι στὸν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*, Θεσσαλονίκη 2007², σ.18-28.

⁸² Συνοπτικὴ ἀλλὰ πολὺ κατατοπιστικὴ εἰκόνα σχετικὰ μὲ τοὺς ὕμνους τῆς Κ. Διαθήκης βρῖσκει κανεὶς στοὺς R. Deichgräber, *Gotteshymnus und Christushymnus in der frühen Christenheit: Untersuchungen zu Form, Sprache und Stil der frühchristlichen Hymnen*, Göttingen 1967 καὶ K. Wengst, *Christologische Formel und Lieder des Urchristentums*, Gütersloh 1972.

⁸³ Ἰω. 1,1-16.

⁸⁴ Φιλ. 2, 5-11.

⁸⁵ Ἐφ. 1,3-14.

⁸⁶ Κολ. 1,15-20.

⁸⁷ Α' Τιμ. 3,16.

⁸⁸ Α' Πέτ. 1,3-5.2,21-24.3,18-22.

⁸⁹ Ἐβρ 1,3.

⁹⁰ Ἀποκ. 4,8.

⁹¹ Ἀποκ. 5, 9.10. 12.13b. 11,17-18. 12, 10-12, 15,3-4. 16,5-7.19,1-8.

Να σημειώσουμε ότι βασικά στοιχεία τῆς θεματολογίας τῶν Χριστολογικῶν ὕμνων τῆς Κ. Διαθήκης εἶναι: ἡ προύπαρξη τοῦ Λόγου, ἡ σάρκωση, ἡ λύτρωση, ἡ ἀνύψωση- ὁ δοξασμὸς καὶ ἡ καθολικὴ προσκύνηση τοῦ Χριστοῦ.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε:

α) Ὅτι πρότυπα τῶν περισσοτέρων ὕμνων τῆς Κ. Διαθήκης, πὺν εἶναι χριστολογικοί, ἀπετέλεσαν, ἀπὸ ἄποψη περιεχομένου⁹³ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄποψη μορφῆς, οἱ λεγόμενοι μεσσιανικοὶ ψαλμοὶ τῆς Π. Διαθήκης⁹⁴ καὶ ὅ,τι ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἡ πρώτη ἐκκλησία, μὲ πρῶτο τὸν Χριστό καὶ ὕστερα τοὺς Ἀποστόλους, ἐρμήνευσε χριστολογικά.

Βλέπουμε, λοιπὸν ὅτι ἤδη ἡ Κ. Διαθήκη καὶ ἡ πρώτη ἐκκλησία προσλαμβάνει τὴν παλαιοδιαθηκικὴ ποίηση καὶ δημιουργεῖ καὶ νέα, ἀφομοιώνοντας ἀπὸ αὐτὴν ὅ, τι τῆς ἦταν χρήσιμο γιὰ τὶς ἀνάγκες της.

καὶ β) ὅτι οἱ ὕμνοι τῆς Καινῆς λειτουργοῦν ἐν πολλοῖς στῆ συνέχεια ὡς πρότυπα τῶν μεταγενεστέρων ὕμνων τῆς ἐκκλησίας μας. Εἶναι καὶ αὐτὸς ἓνας τρόπος ἐξάρτησης τῆς

⁹² Καὶ ἡ λατρεία τῶν ἐθνικῶν, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπουσίαζε τὸ κήρυγμα ὡς οἰκοδομῆ, συνίστατο κυρίως ἀπὸ ἀδόμενα. Μόνον ἀπὸ τὶς θυσίες χθονίων θεοτήτων ἀπουσίαζε γενικὰ ἡ χρῆση μουσικῆς. Βλ. J. Quasten, *Musik und Gesang in den Kulturen der Heidnischen Antike und christlichen Früzeit*, Minden 1973, κυρίως σ.7.

⁹³ Στὰ κύρια μοσφολογικὰ στοιχεῖα παλαιοδιαθηκικῆς προέλευσης συγκαταλέγεται ὁ γνωστὸς σὲ ὅλους μας παραλληλισμὸς τῶν μελῶν. Γιὰ τὸν παραλληλισμὸ στὴν Κ. Διαθήκη βλ. Rehkopf, *Der Parallelismus in NT*. ZNW 71,1-2, 1980, 46-57, Δ. Δοῖκου, Εἰσαγωγή στὴν Π. Διαθήκη. Εἰδικὴ εἰσαγωγή, Θεσσαλονίκη 1985, κυρίως σ. 167.168 καὶ J. Breck, *The Shape of Biblical Language*, 1994, καὶ τοῦ ἰδίου «Τὸ χιαστὸ σχῆμα στὴν Ἀποκάλυψη». Στὸ *Εἰσηγήσεις Στ' Συνάξεως Ὁρθοδόξων Βιβλικῶν Θεολόγων : Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη, Προβλήματα Φιλολογικά, Ἱστορικά, Ἑρμηνευτικά, Θεολογικά*, Λευκωσία 1991, 247- 251.

⁹⁴ Ὁ Hengel πιστεύει ὅτι τῶν περισσοτέρων χριστολογικῶν ὕμνων τῆς Κ. Διαθήκης ὑπόκεινται οἱ χριστολογικοὶ ψαλμοὶ, 8 καὶ 110, M. Hengel, *Hymnus und Christologie, Wort in der Zeit*, Festgabe Für K. H. Rengstorf, Herausgegeben von W. Hanbeck und M. Bachman, Leiden 1980, 1-22, σ.20

ύμνολογίας ἀπὸ τῆ Βίβλο. Ἔχω νὰ δείξω ἓνα τέτοιο παράδειγμα, ἀπὸ ἀναρίθμητα πού θὰ μπορούσα. Πρόκειται (βλ. τὸ σχῆμα πού ἀκολουθεῖ) γιὰ μέρος τοῦ ὕμνου τοῦ Λόγου τοῦ κατὰ Ἰωάννην Ευαγγελίου καὶ τοῦ ὕμνου τοῦ β' ἀντιφώνου «ὁμοιογενῆς υἱὸς⁹⁵».

Προύπαρξη καὶ Θεότητα
Τοῦ Λόγου

I A 1a Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος,	Ὁ μονογενῆς υἱὸς
b καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,	καὶ λόγος τοῦ θεοῦ
c καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος,	ἀθάνατος ὑπάρχων
2 οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν	

Ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου - πάθος

11a εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν	καὶ καταδεξάμενος
καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.	διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
B 12a ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν	
b ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν	
c τέκνα Θεοῦ γενέσθαι.	
IV A 14a Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο	σαρκωθῆναι
	ἐκ τῆς ἀγίας θεοτόκου
	καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας
b καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν	ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας
.....	σταυρωθεὶς τε,
	Χριστὲ ὁ Θεός,
	θανάτῳ θάνατον πατήσας

Ανάσταση-δοξασμὸς
τοῦ Λόγου

c καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ	εἰς ὧν τῆς ἀγίας Τριάδος
d δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς,	συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ
e πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.	Καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι

⁹⁵ Ὁ Χριστολογικὸς αὐτὸς ὕμνος ἀποδίδεται στὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανό. Λειτουργοῦσε ὡς μιὰ χριστολογικὴ ὁμολογία πίστεως πρὶν ἀπὸ τὰ ἀναγνώσματα.

Σωτηριολογικές συνέπειες

B 16a ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ σῶσον ἡμᾶς.
b ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν
c καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος .

Καὶ μόνο ἀπὸ τὴν παρακολούθηση τοῦ παραπάνω σχήματος βεβαιώνεται κανεὶς ὅτι ὁ δεύτερος ὕμνος μας ἀντλεῖ πολλά στοιχεῖα ἀπὸ τὸν πρῶτο. Πάντως εἶναι ἡ βασικὴ δομὴ ἡ ἴδια (Προῦπαρξη, ἐνανθρώπηση, πάθος, δοξασμός, συνέπειες) καὶ στοὺς δύο ὕμνους. (Δὲν ἀναφέρομαι λεπτομερέστερα στὰ σημεία ἐξάρτησης, ἐξαιτίας τοῦ χρόνου).

Ὅμως ὁ κύριος λόγος ἐξάρτησης τῆς τέχνης τῆς ὕμνογραφίας ἀπὸ τὴ Βίβλο προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ περιεχόμενο τῶν περισσοτέρων ἐν χρήσει στὴ λατρεία μας ὕμνων εἶναι οἱ μεγάλοι σταθμοὶ τῆς θείας οικονομίας, ἀπὸ τὴ δημιουργία ὡς τὴ δεύτερη παρουσία, συνοδευόμενοι συνήθως καὶ ἀπὸ τὶς ποικίλες προτυπώσεις τους, ἐπίσης εἶναι τὰ ἱερὰ πρόσωπα τῆς Βίβλου (Πατριάρχες, Προφῆτες, Θεοτόκος, Ἀπόστολοι κ.λ.π.), ἡ διδασκαλία τῆς Βίβλου (Θεολογία, Χριστολογία, Πνευματολογία, Ἐκκλησιολογία, Ἠθικὴ κ.λ.π.), ἀκόμη καὶ πρόσωπα ἢ γεγονότα τῆς Βίβλου με ἀρνητικὸ ρόλο, τὰ ὅποια καὶ παρουσιάζονται ὡς παραδείγματα ἀσέβειας καὶ ἀπιστίας (Ἄβελ, Πύργος Βαβέλ, Σόδομα, Ιούδας κ.λ.π.).

Στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ θέσουμε ἓνα ἐρώτημα: Εἶναι πάντα εὐδιάκριτη ἀπὸ τοὺς πιστοὺς μας –καὶ ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἱερεῖς- ἡ μεγάλη ἐξάρτηση τῶν ὕμνων ἀπὸ τὴν Γραφή;

Ἐνας μέσος πιστὸς, με κάποια γνώση τῆς Βίβλου καὶ κάποια ἔστω μικρὴ γνώση τῆς θεολογίας μας, ὅπως εἶναι οἱ περισσότεροι πιστοὶ μας, μπορεῖ νὰ διακρίνει στοὺς ὕμνους αὐτοὺς, λίγο ὡς πολὺ, τὸ βαθὺ τους σύνδεσμο με τὴ Βίβλο, ἐὰν βεβαίως πρόκειται γιὰ ὕμνους πὸν ὕμνοῦν κάπως ἐκτενῶς, γνωστὰ μεγάλα γεγονότα. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ ὕμνοι πὸν ἔχουν σχέση με τὴ Βίβλο μέσα ἀπὸ μιὰ ἢ δυὸ ἢ τρεῖς λέξεις- κλειδιά ἢ μέσα ἀπὸ ἓνα σκηνικὸ πὸν δὲν εἶναι σὺνηθες ἢ γνωστὸ. Θὰ παρουσιάσω μερικοὺς, καὶ μάλιστα ἐπίτηδες

σχετιζόμενους με την Π.Διαθήκη, όχι μόνο για να δούμε πόσο βαθειά γνώση είχαν και πόσο ποικίλη χρήση της Βίβλου, με τη συνδρομή βεβαίως των πατέρων, έκαναν οί ύμνογράφοι μας παλιότερα, αλλά και για να συνειδητοποιήσουμε πόσο πρέπει και μεις οί ίδιοι να υποψιαζόμαστε για κάτι βαθύτερο στο άκουσμα των ύμνων της εκκλησίας μας:

α) Υπάρχουν ύμνοι, έπεσήμανα δέκα⁹⁶, που αποκαλούν πολλούς προφήτες ή αποστόλους ή γενικά άγιους «βέλος έκλεκτόν». Επιλεκτικά αναφέρω τόν παρακάτω⁹⁷: «Βέλος έκλεκτόν, έν φαρέτρα σε κρυπτόμεν, Ιερεμία τῆ προγνώσει αύτου, ό σός δεσπότης, οίς έδει καιροίς άνέδειξεν». Η παρομοίωση του προφήτη αύτη με «βέλος έκλεκτόν» και τó όλο σκηνικό (κρύψιμό του σε φαρέτρα κ.λ.π.) είναι εμπνευσμένα από τόν Ησαΐα (49,2), όπου ό λόγος γενικά για τόν δουλο του Θεού που θα είναι δύναμη Θεού και φώς στα έθνη. Έκει διαβάζουμε: «έκ κοιλίας μητρός μου έκάλεσε τó όνομά μου...έθηκέ με ως βέλος έκλεκτόν έν τῆ φαρέτρα αύτου έκρυψέ με».

β) Άλλοι, πολλοί ύμνοι αποκαλούν τούς προφήτες, αποστόλους, μάρτυρες κ.λ.π. «ίππους ταράσσοντας θαλάσσας». Αναφέρω μόνο έναν : «Επεβίβασας εις θάλασσαν σου τούς ίππους τούς έκλεκτούς φιλάνθρωπε, τῆς κακοπιστίας ύδατα ταράσσοντας και πᾶσι τῆν γνώσιν σου, τῆν ἀληθινήν, καταγγέλλοντας⁹⁸» Η παρομοίωση έδῶ των αποστόλων με «ίππους ταράσσοντας ύδατα», ανάγει στο Αββακούμ 3,8, όπου λέγεται «και επεβίβασας εις θάλασσαν τούς ίππους σου ταράσσοντας ύδατα πολλά» για να πει ουσιαστικά ότι οί απεσταλμένοι του Θεού, σαν άλογα, ανοίγουν μέσα στα αφρισμένα κύματα δρόμο να περάσει ό Θεός.

γ) Άλλοι ύμνοι αποκαλούν τούς αποστόλους κ.λ.π. «κυλιόμενους λίθους». Αναφέρω μόνο έναν: «Κυλιόμενοι επί

⁹⁶ Για τούς Αποστόλους Ιάκωβο, Θωμά, Ανδρέα, Βαρθολομαίο, μάρτυρα Μύρωνα κ.λ.π.,

⁹⁷ β' τροπάριο τῆς έ ώδῆς του κανόνα στον προφήτη Ιερεμία

⁹⁸ ά τροπάριο, δ' ώδῆς του κανόνα τῆς Πέμπτης του δ' ήχου.

γῆς, καθάπερ λίθοι οἱ ἀθλοφόροι, τὰ τῆς πλάνης ὀχυρώματα, παντελῶς συνέτριψαν. Αυτῶν πρεσβείαις, κύριε, σῶσον ἡμᾶς⁹⁹». Ἡ παρομοίωση ἐδῶ τῶν μαρτύρων μὲ λίθους κυλιόμενους (κατὰ τοὺς ἐβδομήκοντα, ἐνῶ τὸ Μασοριτικὸ ἔχει «ἀπαστράπτοντας») ἀνάγει στὸν Ζαχαρία 9,16., ὅπου διαβάζουμε : «Καὶ σώσει αὐτοὺς κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὡς πρόβατα λαὸν αὐτοῦ, διότι λίθοι ἅγιοι κυλίσονται ἐπὶ γῆς αὐτοῦ»

Κινούμενος στὸ ἴδιο πνεῦμα ἐνδεικτικῆς παρουσίας τοῦ βιβλικῆς ὑποβάθρου τῆς ὑμνολογίας μας νὰ ἀναφέρω δύο ἀκόμη παραδείγματα, τὸ ἕνα σχετιζόμενο μὲ τὸν τίμιον σταυρὸ καὶ ἕναν μὲ τὴν θεοτόκο.

Οἱ ὕμνοι ποὺ ἀναφέρονται σὲ προτυπώσεις τοῦ Σταυροῦ στὴν Π.Διαθήκη ἢ στὴν Θεοτόκο εἶναι ἀναρίθμητοι, ὅπως πάρα πολλές εἶναι καὶ οἱ προτυπώσεις τους¹⁰⁰. Τὶς περισσότερες πιθανῶς τὶς ξέρουμε. Καὶ τὶς ξέρουν, λίγο ὡς πολλοί, καὶ οἱ ἐκκλησιαζόμενοι πιστοί. Υπάρχουν ὅμως καὶ πολλές, τρανταχτὲς θὰ ἔλεγα, ποὺ ξεφεύγουν τῆς προσοχῆς μας καὶ ὅμως οἱ ὕμνοι μας καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς οἱ πατέρες, τοὺς ἀναφέρουν. Σᾶς ὑπενθυμίζω μόνο δύο, μίαν τοῦ σταυροῦ καὶ μίαν τῆς Θεοτόκου.:

Στὸν Μεγάλον κανόνα διαβάζουμε : «Τὴν Ἰαήλ ἀνδρείαν ἔγνωσ, ψυχὴ μου, τὴν τὸν Σισάρα πρὶν σκολοπίσασαν καὶ σωτηρίαν ἐργασαμένην. Τὸν πάσσαλον ἀκούεις δι' οὗ σοι ὁ σταυρὸς εἰκονίζεται¹⁰¹». Ὁ ὕμνος παραπέμπει στὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν 4, 17- 21 καὶ 5, 24-31, στό, ὄντως ὠμό, ἐπεισόδιον τῆς θανάτωσης ἀπὸ τὴν Ἰαήλ τοῦ Σισάρα, ἐχθροῦ τῶν Ἰουδαίων, μὲ χρῆσιν σφυριοῦ καὶ πασσάλου ποὺ ἔμπιξε στὸ μηνίγγιν τοῦ κοιμώμενου Σισάρα καὶ ποὺ στή συνέχεια, ὁ πάσσαλος αὐτὸς

⁹⁹ β' μαρτυρικὸ τροπάριον, τοῦ κανόνα τῆς δ' ὠδῆς τῆς Πέμπτης τοῦ δ' ἤχου).

¹⁰⁰ Βλ ἐνδεικτικὰ Σ. Σάκκου, Ὁ σταυρὸς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, Θεσσαλονίκη 2005² καὶ Ἐπισκόπου Ἀχελώου Εὐθυμίου Κ. Στυλίου, Ἡ Πρώτη, Ἀθήναι 1987², ἀντίστοιχα.

¹⁰¹ ζ' Μακαρισμός.

καρφώθηκε στη γῆ. Είναι προφανής ἡ ἀναγωγή τοῦ πασσάλου καὶ ὄλου τοῦ ἐπεισοδίου στὸν σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ¹⁰².

Ἀπαρατήρητη πιθανῶς περνάει ἡ προτύπωση τῆς Παναγίας ποὺ διατυπώνει ὁ ὕμνος του Ἁγίου Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ «Ἀμίαντον κλίνην Σολομών σὲ κατεῖδεν, ἐξήκοντα σοφοῖς πυργουμένην, Δέσποινα, ἐν ἧ θεὸς τὸ πρόσλημα, ἀνακληθεὶς προσέλαβε καὶ τοῖς βροτοῖς προσωμίλησεν»¹⁰³. Ὁ ὕμνος βρίσκει προτύπωση τῆς Θεοτόκου στὰ λόγια τοῦ Ἄσματος Ἀσμάτων (3,7) «Ἴδου ἡ κλίνη τοῦ Σολομών, ἐξήκοντα δυνατοὶ κύκλω αὐτῆς ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραήλ».

Ἡ σύνδεση τῶν ὕμνων, γιὰ τοὺς ὁποίους κάναμε πιὸ πάνω λόγο, μὲ τὴ Βίβλο δὲν γίνεται ἀυθαίρετα ἀπὸ τοὺς ὕμνογράφους. Παρόλο ποὺ καὶ αὐτοὶ ἀποδεικνύονται σπουδαῖοι θεολόγοι, δὲν εἶναι πάντα αὐτοὶ ἢ οἱ μόνοι ποὺ πρῶτοι ἐπιχειροῦν αὐτὴ τὴ σύνδεση. Κατὰ κανόνα δὲν κάνουν παρὰ νὰ ὑιοθετοῦν στοὺς ὕμνους τους ὅ,τι ἔχουν ἐπισημάνει ἤδη οἱ πρὶν ἢ σύγχρονοι μὲ αὐτοὺς πατέρες στὰ ἔργα τους. Ὅ,τι ἔχει δηλαδὴ ἀποδεχθεῖ ἤδη ἡ ἐκκλησία.

Πρὶν κλείσω μὲ τὴν προσφορὰ τῆς Βίβλου στὴν ὕμνολογία μας νὰ σημειώσω κάτι σχετικὸ μὲ τὴν ὀρολογία τῆ σχετικῆ μὲ τοὺς ὕμνους καὶ τὸν τρόπο ἀπόδοσης τῶν ὕμνων.

Στὴ βίβλο συναντᾶμε ὅλους τοὺς ὄρους ποὺ χρησιμοποιοῦμε γενικὰ γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε τὴν ἐκκλησιαστικὴ ποίηση: ψαλμὸς, ὕμνος, ὠδὴ¹⁰⁴.

Στὴ Βίβλο ἐπίσης θεμελιώνονται ὅλοι οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἀποδίδονται οἱ ὕμνοι : τὸ ὅτι ἄδονται, τὸ ὅτι οἱ ἄδοντες ἀποτελοῦν χοροὺς, ὅτι ἄδονται ἀντιφωνικὰ καὶ ὅτι ὑπάρχει

¹⁰² Ὁ Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς ὡραία θὰ χρησιμοποιήσει τὴν ἱστορία τῆς Ἰαήλ σὲ ὕμνο του στὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ. Παρουσιάζει τὸ διάβολο, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, νὰ λέει στὸν Ἄδη : «...ἔδει σε φρίξαι ...κακεῖνον τὸν πάσσαλον, ὥπερ ἀνεῖλεν τὸν Σισάρα Ἰαήλ».

¹⁰³ β' τροπάριο τῆς γ' ὠδῆς τοῦ δ' ἤχου τοῦ Θεοτοκαρίου.

¹⁰⁴ Γιὰ τοὺς ὄρους αὐτοὺς ἀναλυτικὰ βλ στὴν ἐργασία μας *Λειτουργικὲς Σκηνὲς καὶ Ὑμνοὶ στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*, Θεσσαλονίκη 2007², σ. 455-460.

πάντα κορυφαῖος τοῦ χοροῦ εἶναι καθαρὰ βιβλικὰ στοιχεῖα. Τὰ συναντᾶμε ἀπὸ τὴν ὠδὴ τῆς Μαριάμ, ἢ ὅποια ψάλλθηκε ἀντιφωνικὰ ἀπὸ χορὸ γυναικῶν, με προεξάρχουσα τὴν ἴδια, καὶ χορὸ ἀνδρῶν μὲ προεξάρχοντα τὸν Μωϋσῆ¹⁰⁵ μέχρι τὶς ἄφθονες ὠδὲς τῆς Ἀποκάλυψης¹⁰⁶.

Συμπέρασμα

Τὸ νὰ ὁμολογοῦμε ὅτι οἱ ρίζες καὶ τὸ θεμέλιο τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας τεχνῶν εἶναι ἡ Βίβλος ἢ ὅτι ἡ Βίβλος εἶναι ἡ πηγὴ ἔμπνευσης κάθε ἐκκλησιαστικῆς τέχνης σημαίνει καύχηση καὶ ταυτόχρονα ὑποχρεώσεις.

Ἡ καύχηση δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Γραφὴ διαποτίζει βαθειὰ τὴν ἐκκλησία μας. Δεν εἴμαστε μιὰ ἐκκλησία πού δὲν στηρίζεται ἢ ἐγκατέλειψε τὴ Γραφὴ. Κι ἂν κάποια τμήματα τῆς Γραφῆς δὲν ἀναγινώσκονται στὴ λατρεία μας ἀκόμη καὶ αὐτὰ προβάλλονται γιὰ ἀνάγνωση καὶ διδασχὴ μέσω τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας τεχνῶν. Ἐπίσης κι ἂν, παράλληλα μὲ τὴ Γραφὴ, ὡς Ὁρθόδοξοι σεβόμαστε τὴν παράδοσή μας, τὸ κάνουμε αὐτὸ γιὰτὶ ἡ γνήσια ἐκκλησιαστικὴ μας παράδοση δὲν εἶναι παρὰ ἐρμηνεία, ἔκφραση καὶ βίωση τῆς Γραφῆς. Δὲν εἶναι παρὰ ὁ καρποφόρος διάλογος τῆς διαχρονικῆς ἐκκλησίας μὲ τὴ Γραφὴ. Κάθε ἄποψη πού ἀμφισβητεῖ τὸ βαθύ μας σύνδεσμο μὲ τὴ Γραφὴ ἀναμφίβολα μᾶς ἀδικεῖ κατάφορα. Θὰ ἔλεγα κοντολογίς ὅτι στὴν ἐκκλησία μας ἡ Γραφὴ δὲν εἶναι μόνο τὸ ἱερὸ κείμενο πού γίνεται, πρὸς γνώση καὶ οἰκοδομὴ, καθημερινὸ ἀνάγνωσμα στὴ λατρεία ἀλλὰ καὶ ὑψηλὴ τέχνη, πού διδάσκει καὶ τέρπει.

Ἡ ὑποχρέωσή μας ἔγκειται στὸ νὰ διαθέτουμε ἀγρυπνο καὶ καθαρὸ μάτι ὥστε νὰ κυριαρχοῦν στὶς ἐκκλησιαστικὲς μας τέχνες βιβλικὰ στοιχεῖα. Μονομερῆς ἐπιμονὴ σὲ στοιχεῖα πού εἶναι πιὸ πολὺ ἀποτέλεσμα ἄλλων ἐπιδιώξεων μας, ἐθνικιστικῶν λ.χ. (βλ. τὴν κατὰ κόρο χρῆση τοῦ δικεφάλου ὡς

¹⁰⁵ □ξ. 15,1-21.

¹⁰⁶ Γιὰ περισσότερα βλ. τὴν ἐργασία μας *Λειτουργικὲς...ὄ.π.* σ. 88-111.

στοιχείο διακοσμητικό) παρὰ λαχτάρα ἐμμονῆς στή Βίβλο, μάς
ἐκθέτουν συχνά σέ κινδύνους.

